

проф. м-р Владимир Јаневски
Музичка академија
Оддел за етнокорологија
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

НАРОДНАТА НОСИЈА СУШТИНСКА ОДЛИКА ВО СЦЕНСКИТЕ АДАПТАЦИИ

Апстракт: Културата на облекување кај македонскиот народ претставува специфика и богатство во колористични решенија и симболи. Во изведбата на играорните ансамбли таа е првиот контакт со публиката и ја отсликува сценската адаптација, давајќи и белег на национална припадност, естетика, национално чувство итн.

Клучни зборови: носија, играорни ансамбли, естетика, скрнавене, стилизација.

Создавањето на македонската народна носија се случувало во поголем временски период, автори кои ги следеле појавите на културата на облекување, забележале, дека македонската народна носија содржи корени од најстарите култури., поврзувајќи со идолиите на старите религии.¹ Податоци за културата на облекување во средниот век имаме во фреско живописот на црковните храмови, највоочливи извори се црквата во селото Псача и црквите во Охрид. Во формирањето на македонската носија влијание се препознава и од Ориентот кој бил донесен во посредство на Османлиските Турци.² Со вакви културни напластувања таа станал двигател и репер на носија од највисок ранг во светски размери.

¹ Кличкова Вера, Македонски народни носии, Скопје 1963, стр. 3.

² Здравев Ѓорѓи, Македонски народни носии, (ткаеници, везови, плетила, китење и накит) Скопје 2005, стр. 9.

Во времето кога сè уште била жива традицијата на носење традиционална облека, во Македонија имало околу седумдесет различни типови на женски носии, кои меѓусебно се преплетувале и надоврзувале во своите културни карактеристики.³ Машката носија била многу поедноставна и имала по унифицирана физиономија.

Специфика за македонските носии е нејзината, типологизација и функција а посебно нејзиниот редослед на облековните елементи, а тоа македонската носија ја прави посебна и самостојна. Во овој контекст треба да се напоменат, нејзините функционални делови, односно првиот облековен елемент кошулата, врз кој се облекува горна облека, половината се препашува со појас а на предниот дел се препашува скутина. Врз овие делови се облекува згорна облека, која во повеќето случаи се носи распашана. Главата се покрива со везено покривало, кој најчесто го одредува и социјалниот статус. Ваквиот начин и редослед е карактеристика само за македонските народни носии, доколку се компарира со соседните земји околу Македонија, може да се заклучи дека народните носии од Македонија се единствени по својот карактер и функција а со тоа тие станале посебни и интересни како за обичните гледачи, така и за стручната јавност.

Овие културни артефакти го достигнале врвот на својата убавина, грациозност и доминантност во XIX век и со тоа оставиле траен белег во историјата на обелкувањето на македонскиот народ.

Во средината на XX век, македонските носии претрпуваат трансформации и раслојувања на облековните елементи. Со навлегување на Европската мода и индустријализацијата нормално првенствено се изгубиле масивните везови, големиот колорит и богатиот накит а со тоа постепено ја губеле својата функција. Денеска во неколку етнички предели во Македонија сеуште се сретнуваат жени кои ја носат својата носија, во редуцирана форма но тие се и последни доследни чувари на македонската традиција.

Народните носии денес се права реткост кај потомците кои грижливо ги чуваат осознавајќи ги своите културни корени или, ги красат музејските витрини ширум светот и сведочат за една ретка културна доблест која се создавала векови наназад.

³ Кличкова Вера, Македонски народни носии, Скопје 1963, стр. 6.

Македонските народни носии, со разновидни визуелни карактеристики, но и како систем од функции и знаци, содржеле многу показатели, кој ја определувале општествената позиција на поединецот во посебните патријархални заедници, вклучувајќи ги и обележјата при обредните ситуации.

Во темата главно би се задржале на примената на народната носија во сценските адаптации во која главен двигател се ансамблиите и играорните групи во Македонија. Голем дел од ансамблиите веќе подолг временски период се активни на сцената и во текот на долгиот период на постоење тие оформиле голем број на носии како комплекти или делови од истите. Фактичките состојби покажуваат дека голем број од ансамблиите и играорните групи во своите фондуци имаат носии кои се копии или стилизирани, адаптирани за сценските презентации.

Во овој момент би требало да се разграничат некои главни моменти околу употребата на овој културен феномен кој ја збогатува сцената но и ја изразува националната припадност на еден народ.

Спред познатиот етнолог Ангелина Крстева, сценските адаптации претставуваат особено белег на еден народ или култура на живеење, доколку носиите се прикажуваат во нивната вистинска естетика тие можат да бидат и најсоодветен начин за комуникација. Во понатамошниот текст би сакале да извлечеме дел од исказите на авторот Крстева:

Народната носија е постојано присутен и битен елемент во сценската реализација на фолклорните вредности. Нејзината коректна примена мошне придонесува за ликовниот ефект и повисок квалитет на една изведба, а од друга страна овозможува многу широк круг гледачи да се запознае со дел од нашата богата културна ризница.⁴

Ако исказите на авторката Крстева ги проследиме како дефиниција, тогаш може да се заклучи дека народната носија е првиот визуелен контакт со публиката и таа треба да претставува првиот сегмент во поставувањето на

⁴ Крстева Ангелина, Кој ги девалвира македонските народни носии, ПУЛС, (четврток) 13.05.1993 год.

една сценска адаптација. Секако во една сценска адаптација покрај носијата главно место завземаат и играта, песната и инструментите кои се нераскинливо јадро и база за сцената и публиката.

Посебно е битно да се следат неколку сегменти во изборот и селекцијата на носијата а тоа е: потеклото на носијата, класификацијата на деловите, периодизација на деловите и естетиката на облекувањето.

Најчесто ансамблиите и играорните групи имаат проблем со одредување на потеклото на носијата, па оттаму на сцената можеме да видиме носии од различни етнички предели, некогаш блиски пределски целини а некогаш и многу подалечни. За ваков пример можат да ни послужат ансамблиите кои во носиите од Скопска Блатија, употребуваат кошули од Прилепско Поле или Средорек, Жеглигово и Славиште само поради фактот дека визуелно ја доловува стара блатска везена кошула. Ако сакаме да ја следиме класификацијата на носиите можеме да заклучиме дека во голем број ансамбли и играорни групи се појавуваат примери со несоодветна примена на некои делови од носии, па оттаму имаме пример за покривање на главата кај играорки облечени во невестинска носија кои носат покривка за глава со траурно обележје. Во однос на класификацијата на носиите може да се проследи и примери кои исто така укажуваат на скрнавене на народната носија, поточно во минатото не било појмливо една жена да излезе од својот дом без да биде препашана со појас. Во нашиот случај голем број ансамбли и играорни групи не користат појаси или ги препашуваат погрешно, поточно врз скутината што излегува од рамките на спецификата во македонската носија. Како што наведовме периодизацијата е исто така многу битен факт во однос на народните носии, а тоа значи мора да се познава македонската народна носија во нејзината суштина и трансформација. Голем дел од македонските ансамбли на сцената многу често излегуваат со носии кои не припаѓаат на ист временски период и можеме да видиме кошула од крајот на 19 век со горни облекувања од средината на 20 век и покривка за глава во некаква стилизирана форма, што на стручњациите од областа на етнологијата им причинува голем проблем за утврдување на поставениот пример. Оттука се наметнува и моментот на естетиката на носиите како и културата на облекување. Многу често скрнавене се сретнува и во однос на естетиката а тоа е недоволно препашани појаси,

растурени скутини, покривки за глава кои несоодвествуваат со носијата, додавање на нови урбани детали како: саати, обетки, алки, очила итн.

Една од најголемите проблемски грешки во ансамблите е носењето на туѓи носии и изведба на таканаречени македонски кореографии. Се работи за носии од пределот Црна Трава, кој етнички е поставен помеѓу две држави Србија и Бугарија. Овој тип на облека наречен *литак* завзема толку голем замав, што станува синоним за македонска носија⁵ во нашата држава дури и во ансамблите во дијаспората. Покрај носењето на оваа носија и одомаќинувањето во македонските кореографии овој пример добива и назив како носија од *Источна Македонија* или популарно помеѓу играорците и раководителите на ансамблите *Источна*. Следен пример е со носиите на Саракачаните кои живеат во Грција, под многу сомнителни околности овој феномен се провлекува во ансамблите и опстојува веќе шеесетина години. Во голем дел од ансамблите со оваа носија се изведува кореографијата *Калајдиско*⁶ и важи за една од најубавите Македонски носии помеѓу раководителите на ансамблите и самите играорци.

Постојат повеќе примери кои навестуваат на непрофесионалниот пристап на феноменот народна носија, ваквиот сегмент на сцената мораме да го надградуваме поготово кога станува збор за изработка на носии кои треба да ја доловат вистинската носија. Се повеќе постојат ансамбли кои на сцената се појавуваат со така наречени стилизирани носии кои би требало да бидат копии но тие излегуваат од рамките на македонските носии. Најчесто овие носии отстапуваат од кројот а орнаментиката не соодвествува со оригиналните примероци, па оттука многу често во најавите на концертите не може да се препознае за кој тип на носија станува збор или од кој етнички предел потекнува носијата.

Често пати сакаме да кажеме дека македонските носии се најубави, најбогати, најскапи тогаш зошто си дозволуваме да ги скрнавиме македонските носии, дозволуваме да вметнуваме туѓи примеси и сакаме да бидеме стручни лица а не сме се едуцирале во таа област. Ансамблите и играорните групи мораат да

⁵ Кирил Тодевски, Блаже Палчевски, Танец, Промотор на фолклорно-кореографската школа со национален предзнак, Скопје 2013, стр. 73.

⁶ **Танец 1949- 1979**, Ансамбл за народни песни и игри, Скопје 1979 (монографија) табла III; ТАНЕЦ 50 години амблем на македонската култура и уметност, Скопје 1999 год. Табла VIII, X.

консултираат стручњаци од областа на традиционалната музика и игра, поточно во ерата на модерното време етнологите и етнокореолозите се едуцираат или специјализираат во овие областа на традиционалната македонска уметност.

Користена литература:

1. Здравев Ѓорѓи, *Македонски народни носии*, (ткаеници, везови, плетила, китење и накит) Скопје 2005
2. Крстева Ангелина, Кој ги девалвира македонските народни носии, ПУЛС, (четврток) 13.05.1993 год.
3. Кличкова Вера, *Македонски народни носии*, Скопје 1963
4. **Танец 1949- 1979**, Ансамбл за народни песни и игри, Скопје 1979 (монографија).
5. ТАНЕЦ 50 години амблем на македонската култура и уметност, Скопје 1999 год.
6. Тодевски Кирил, Палчевски Блаже, *Танец, Промотор на фолклорно-кореографската школа со национален предзнак*, Скопје 2013.